

Het Zwarte Huis in Utrecht naar ontwerp van Bakers Architecten en rechts Atelier en woonhuis Zwarte Parel in Rotterdam van Studio Rolf.fr/Zecc

Waar is het ministerie van Ruimte?

Jaarboek belicht de gevolgen van de crisis voor de architectuur: grootschalig bouwen is voorbij

Doet de architectuur er nog toe in dit land? Het Jaarboek 2010/2011 is niet bemoedigend: de overheid trekt zich terug, de economische crisis halveert het aantal architectenbureaus.

BERNARD HULSMAN

■ JaapJan Berg e.a.: *Architectuur in Nederland. Jaarboek 2010/2011*. NAI Uitgevers, 178 blz. €39,50

De belangrijkste mededelingen in *Architectuur in Nederland. Jaarboek 2010/2011* staan een beetje verscholen. In een kort verslag van de maand november 2010 – elke maand heeft er een gekregen in het jaarboek – staat dat de Staat zich nog verder terugtrekt uit architectuur, stedenbouw en ruimtelijke ordening. Onder het huidige kabinet-Rutte kan het Stimuleringsfonds voor de architectuur een fikse korting verwachten op de uit te delen subsidies. Samenvoeging met andere fondsen voor (bouw)kunst en vormgeving tot één cultureel investeringsfonds staat bovendien op stapel.

Maar dat is niet alles. Regie van de rijksoverheid in de ruimtelijke ontwikkelingen is verder weg dan ooit, meldt het verslagje ook. 'In plaats van één ministerie van Ruimte waarover al jaren wordt gespeculeerd, is het ministerie van VROM met Verkeer en Waterstaat opgegaan in een nieuw ministerie van Infrastructuur en Milieu waarin het woord ruimte niet eens meer in de naam voorkomt.' En de positie van de rijksbouwmeester is verder gemarginaliseerd: 'De rijksbouwmeester en haar Atelier zijn weggebonjourd naar Binnenlandse zaken.'

2010 zal dan ook de geschiedenis ingaan als een historisch jaar in de Nederlandse architectuur: dit is het jaar waarin de rijksoverheid haar terugtrekking uit de architectuur en ruimtelijke ordening voltooide. In de voorgaande jaren hadden de kabinetten van Balkenende en Kok daar al een begin mee gemaakt.

Adagium

De laatste *Architectuurnota* uit 2009 was bijvoorbeeld een bleek en onmachtig stuk dat vooral duidelijk maakte dat de Rijksoverheid weinig ambities meer had inzake architectuur. En voor ruimtelijke ordening geldt al sinds de Vijfde Nota uit 2001 het adagium 'decentraal wat kan, centraal wat moet', wat er in de praktijk op neerkomt dat de wereldberoemde centrale regie

in de inrichting van Nederland op de mestvaalt van de geschiedenis is beland.

De terugtrekking van de Rijksoverheid uit de architectuur staat haaks op de keynesiaanse reactie van de overheid op de vorige grote crisis in de bouw en architectuur. In het begin van de jaren tachtig van de 20ste eeuw, toen de Nederlandse woningbouw en ook de architectuur in het slop waren geraakt, reageerde de overheid juist met stimulerende maatregelen die van bouwkunst weer een culturele opgave moesten maken. Er verschenen ambitieuze architectuurnota's, er werd een Nederlands Architectuurinstituut in het leven geroepen dat in 1993 een nieuw eigen gebouw kreeg in Rotterdam, er kwam, speciaal voor de architectuur, een stimuleringsfonds en het aantal lokale architectuurcentra groeide tot boven de dertig. Vaak wordt dit stimuleringsbeleid aangewezen als een van de belangrijkste oorzaken voor de bloei van de Nederlandse architectuur die eind jaren tachtig begon en tot nu duurt.

Opvallend genoeg maakt de redactie van het jaarboek behalve de korte signalering verder geen woorden vuil aan de terugtrekking van de rijksoverheid uit de architectuur. Des te meer aandacht is er voor de economische crisis die ar-

Veel architecten zijn overvallen door een 'verlammende besluiteloosheid'

chitecten buitengewoon hard heeft getroffen: gemiddeld zijn hun bureaus met 40 procent gekrompen. Drie van de vier essays gaan over de gevolgen van de crisis voor de architectuur. Het vierde essay, van Kees van der Hoeven, is een analyse van mooie trappen in de dertig uitverkoren gebouwen in het jaarboek.

De crisis heeft niet alleen kwantitatieve gevolgen voor de architectuur, zo blijkt uit het jaarboek. Maar welke precies, is nog steeds niet helemaal duidelijk. In 'The architect has left the building' gaat JaapJan Berg na wat de reacties van architecten en ontwerpers tot nu toe waren op de crisis. Hij ziet twee uitersten. Aan de ene kant staat de vlucht naar voren van theoretici als John Thackara, de vroegere Britse directeur van het Instituut voor Vormgeving, de voorloper van de Premisla Stichting voor Nederlandse vormgeving in Amsterdam. Thackara vindt dat architecten zich minder moeten richten op bouwen en meer moeten optreden als vormgevers van de nieuwe, duurzame samenleving. Architecten moeten op zoek gaan naar opgaven die niet direct leiden tot gebouwen en 'duurzaam-

heid, transformatie en sociaal engagement als cruciale elementen hebben'.

Anderzijds zijn veel architecten overvallen door een 'verlammende besluiteloosheid'. De beste houding van de hedendaagse architect ligt ergens tussen twee uitersten in, vindt Berg. Alleen een 'ondernemende, niche-georiënteerde en bescheiden architect' zal na de crisis succes hebben.

Dé architectuurstad

Ook in 'Rotterdam. Detroit aan de Maas' zet Samir Bantal vraagtekens bij de traditionele rol van architectuur. Na de Tweede Wereldoorlog, toen het centrum grotendeels was vernietigd, heeft Rotterdam zich gestort op bouwen, bouwen en nog eens bouwen. Rotterdam had de ambitie om dé architectuurstad van Nederland te worden, met als gevolg dat het afgelopen decennium veel gebouwen uit de wederopbouw-tijd alweer zijn gesloopt om plaats te maken voor nieuwe. Maar nu de crisis heeft geleid tot grote leegstand van kantoren, is de stad op weg om het Detroit van Nederland te worden. Nog meer architectuur is niet het antwoord, concludeert Bantal. 'Het moet echt anders', schrijft hij. 'Bijvoorbeeld: wie lege rotzooi achterlaat, ruimt het zelf ook op.'

In 'Nieuwe opgaven voor gebiedsontwikkeling' gaat Anne Luijten na wat de crisis betekent voor projectontwikkelaars. Ook zij geeft vooral vage antwoorden. Het zal bij het bouwen meer gaan om het 'creëren van waarde' dan om rendement en om 'een integrale benadering van het hele gebied' in plaats van alleen gebouwen. Wel wordt in haar stuk duidelijk dat in de nabije toekomst kleinschaligheid, het hergebruik van bestaande gebouwen en vooral een grotere betrokkenheid van de gebruikers bij het ontwerp een grotere rol zullen spelen in de bouw.

In de gebouwen die de redactie voor opname in het jaarboek heeft uitverkoren, is al iets te zien van de veranderingen die de Nederlandse architectuur staan te wachten. Weliswaar zijn de meeste gebouwen, zoals de scholen van Herman Hertzberger en Marlies Rohmer en het gemeentehuis van Bronckhorst van atelier PRO, nog altijd orthodoxe nieuwbouw, maar 'transformatie', zoals verbouwing in architectenkringen wordt genoemd, ruikt op. Bij zeven van de dertig gebouwen gaat het om verbouwingen en/of uitbreidingen van bestaande gebouwen, zoals de renovatie van een galerijflat in Leidschendam door Heren Vijf.

Ook het particulier opdrachtgeverschap is ruim vertegenwoordigd met zes particuliere huizen, waaronder woonhuis Silverled in Winsum van Zilt Architecten. Ze maken duidelijk dat het tijdperk van het grootschalige bouwen in Nederland voorbij is.

Interieur Houten herenhuys in Amsterdam (IJburg), ontworpen door Lidewij Lenders en (onder) het inwendige Universal House in Baarn van Groenesteijn Architects Uit besproken boek